

Kultúrák harca és az egyenlőség

A három évtizeddel ezelőtti rendszerváltások idején született elmélet a történelem végéről néhány év múltán idejémműlttá vált. Fukuyama 1992-ben azt feltételezte, hogy a volt szocialista rendszerek bukása a liberális kapitalizmus és piacgazdaság egyértelmű és végleges, világméretű győzelmét jelenti. Ez azonban nem így történt. Kiderült, hogy a délkelet-ázsiai autokrata rendszerek – Kínával az élen – az államkapitalizmusnak egy olyan sikeres gyakorlatát fejlesztették ki, amely a liberális kapitalizmus alternatívájává és versenytársává vált. Ugyanakkor sokasodtak az előjelek, hogy a nemzetközi feszültségek fő forrása a jövőben nem a politikai-gazdasági rendszerek eltéréseiből fakad majd, hanem kulturális-civilizációs hatásokból és különbségekből. Először is az iszlám és az európai civilizáció került összeütközésbe. Erre az afrikai iszlám országokból Nyugat-Európába irányuló tömeges bevándorlás miatt került sor, de az Izrael és a közel-keleti arab országok közötti tartós feszültség is hozzájárult.

Egyes nyugati politikusok gyakorta hangoztatták, hogy a Nyugatnak nem az iszlámmal, hanem az iszlám szélsőségekkel van baja. Samuel P. Huntington azonban rámutatott, hogy tizennégy évszázad története erről máshogy tanúskodik: a kereszténység és az iszlám, a Nyugat és az iszlám ellentéte totális, kulturális jellegű. Ezeket a tételeket Huntington 1993-ban megjelent tanulmányában, majd 1996-os, „A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása” c. könyvében fogalmazta meg, előrevetítve, hogy a jövő fő ellentmondásai kulturális jellegűek lesznek. Az elmúlt három évtized megerősítette Huntington tételét. A Nyugat- és Észak-Európába betelepülő muzulmán vallású népesség az integrálódás semmi jelét nem mutatja. Párhuzamos társadalmakat alakítanak ki, a csoportjaik és a többségi társadalom közötti feszültségek folyamatosak. Növekvő népességarányuk miatt egyes elemzők már régóta Eurábiáról beszélnek. („Poszt-Nyugat”...) Kudarcot vall a francia „republikánus” modell, mely adminisztratív módon törekszik a kisebbségeket asszimilálni, de a brit multikulturális modell is, melynek támogatói (köztük Canterbury érseke) azt is megengedhetőnek tartanák, hogy a vallási-kulturális kisebbségek a saját törvényeik szerint éljenek.

Elgondolkodtató, hogy az asszimiláció az oktatásban sem halad előre. A német kormány számára készült kutatások napvilágra hozták, hogy pl. még a harmadik generációs németországi születésű török gyerekek tanulmányi eredményei is egyértelműen gyengébbek, képzettségük alacsonyabb, mint német kortársaiké. Ez komoly feladványt jelent az asszimiláció liberális hívői számára, hiszen nem csak e török gyerekek, de már a szüleik is Németországban születtek, nyelvi hátrányaik nincsenek, ugyanazon iskolákba járnak, mint a német gyerekek. (Sőt, az újonnan érkezett bevándorlók beilleszkedését Németországban azzal is igyekeznek elősegíteni, hogy már az óvodákban is rendszeresen alkalmaznak török, arab, fekete-afrikai óvónőket is.) És mindennek a tetejébe azt is megfigyelték, hogy a radikális nézeteket valló fiatal muzulmánok éppenséggel nem az újonnan jöttek, hanem a bevándoroltak második és harmadik generációjából kerülnek ki...

A nyugat-európai integrációs tapasztalatok fényében tehát megbukik az az idealista hiedelem, hogy egyenlőek vagyunk. Vagy a hazai liberálisok által terjesztett rögeszme (Ferge Zsuzsával és Solt Ottíliával az élen), hogy a cigányság problémáinak fő oka a „mélyszegénység”. Nem vagyunk egyenlőek. Valamennyien egy kulturális evolúció termékei vagyunk. Születésünk mint homo sapiensek biológiailag vagyunk egyenlőek. De megszületésünk pillanatától kezdve az a kultúra és civilizáció formál minket a maga képére és hasonlatosságára, amibe beleszülettünk. Montesquieu azzal kérkedett, hogy ő először embernek született, és csak másodsor franciának. Tévedett. Újszülöttként csak biológiailag volt azonos a többi emberrel. A francia kultúra és környezet bontakoztatta ki emberi lényegét, tette őt emberré. A farkasok közt nevelkedett Maugli is csak biológiailag volt ember. Ahhoz, hogy emberi lényegünk kibontakozzon, egy emberi kultúrára, környezetre van szükségünk, mely formál és alakít minket, és melynek legkisebb egysége a család. Attól származnak ambícióink, értékeink, alapvető szellemi tulajdonságaink. Egy török gyerek hiába jár hosszú éveken át német iskolába, értékrendjét, szemléletét alapvetően szűkebb környezete, családja alakítja. És ha abban nem prioritás a tanulmányi eredmény, nincs törekvés az értelmiségivé válásra, a továbbtanulásra, akkor képzettsége alacsonyabb szinten marad. (Ezzel szemben pl. a Németországba bevándorolt irániak szinte mind magasan képzettek lesznek.)

Márpedig a kultúrák, a civilizációk nagyon különbözőek. Mert más a természeti környezet, ami körülveszi őket, más események történnek velük, más a történelmük. Az emberek, akik egy civilizáció tagjai, civilizációjuk történelmének megfelelően maguk is kulturális evolúción mennek keresztül, alkalmazkodnak a változó körülményekhez. A sajátos eseményekre a közösség egyes tagjai nem egyformán reagálnak. Aki számára egy adott esemény kedvező, annak nagyobb a túlélési lehetősége, esélye, és így elszaporodik a civilizációban (a biológiai természetes kiválasztódás mintájára). Akinek pedig kedvezőtlen, az utódjai révén kisebb arányt képvisel majd a közösségben. Ez az alkalmazkodás tehát természetes szelekcióval jár.¹ A folyamat végső soron tükröződik a genetikai állományban. Tehát egy nép, népcsoport genomjában tükröződik a történelme. (Mint ahogy bármilyen faj egyedének a genomjából is kiolvasható a faj egész története.) Ha tehát ebben a vonatkozásban genetikai különbözőségekről beszélünk, az nem fajelmélet, hanem természet- és társadalomtudományi realitás.

Az arabok a 700-as évek elején elértek Indiáig, de nem tudták meghódítani. Kisebb népeket, csoportokat viszont leszakítottak és magukkal ragadtak, és a hadsereg kiszolgálóivá tették őket: feladatuk a szórakoztatás, zenélés, a lovak ápolása, a fegyverek karbantartása volt.² Visszavonulásuk évszázadokig tartott. E kiszolgáló nép azon tagjai, akik számára e helyzet elviselhetetlen volt, lassan kihaltak a népességből, és azok szaporodtak el, akik képesek voltak az adott helyzethez jobban alkalmazkodni: az állandó helyváltoztatáshoz, a zenéléshez, énekléshez, a katonák kiszolgálásához, a tábori mesterségekhez. Évszázadokkal később Egyiptomba kerültek, és innen mai nevük: edzsipszi. Más népeknek más sors jutott: miután a

¹ Ha netán-tán közben még mutációk is történnének a DNS-ben (bár ennek valószínűsége kis időtávon csekély), és azok relevánsak a társadalmi környezet szempontjából, az még jobban felgyorsítja a szelekciót, azaz a kulturális evolúciót.

² Nem publikus megjegyzés: a nőknek pedig azt a „szerepet” kellett betölteniük, amit nők játszanak egy katonai táborban.

rómaiak az I. században leverték a zsidók lázadását, tömeges megtorlás következett, mely elől a zsidók az exódust választották. Európába kerülve azonban – mint idegen nép – nem kaptak földet, és a társadalom peremére szorultak. Azokat a megvetett foglalkozásokat üzték, melyeket a keresztények becstelennek, lealázónak tartottak: kereskedelem, pénzkufárkodás, orvoslás. Így az ő kulturális evolúciójuk azzal a következménnyel járt, hogy a népességben azok szaporodtak el, akiknek ehhez jobb érzékük volt. E két nép – Magyarországra kerülve – másfajta kulturális evolúciójuknak köszönhetően – más-más társadalmi szerephez és pozícióhoz jutott. A társadalompolitikának természetesen feladata a különbségek korrigálása (különösen a hátrányok lefaragása), de ha azok háttérében eltérő kulturális evolúció áll, meg kell érteni, hogy eredmény csak türelmes munkával és hosszú távon várható.

A múlt század egyik legnagyobb tudományos eredménye, az emberi DNS kettős spirál szerkezetének a leírása Wattson, Wilkins és Crick nevéhez fűződik. James Wattson később előadta arra vonatkozó nézeteit, hogy a DNS-ben nem csak egyedi, személyes különbségek vannak; hanem egyes embercsoportokra is jellemző struktúrák – annak eredményeképpen, hogy az egyes népek más-más körülmények között éltek és annak megfelelően szelektálódtak, és ily módon e különbségek örökletessé váltak. E felfedezése miatt az amerikai baloldal kikiáltotta rasszistának és állandó támadások érték. Ezek hatására Wattson élete végén lemondott a Nobel-díjáról és a plecsnit 4,1 millió dollárért eladta a Christie's aukcióján. (Melyet aztán Alisher Usmanov, egy üzbecs származású mánás visszavásárolt számára.)³

Várható volt, hogy miniszterelnökünk tusványosi beszédének azon kitételeit, hogy nem akarunk keveredni más népekkel és nem fogjuk hagyni, hogy az EU alakítsa ki a migrációs politikánkat, nagy felhördülés és rasszistázás kíséri majd. E primitív és rosszindulatú kritikák mögött nagyfokú tudatlanság áll: az a kényelmes tétel, hogy minden ember és nép egyenlő, nem tehetünk különbségeket, nem állíthatunk fel rangsorokat. Mert ha megteesszük, az fajelmélet, rasszizmus. Fejtegetésemben amellet érveltem, hogy e téma bonyolultabb annál, mintsem hogy primitív rasszistázássá alacsonyítsuk. Társadalmi kérdésekben, a politikában az egyenlőség használata csak jogi értelemben indokolt – és az esélyegyenlőség tekintetében. (Valójában nem-egyformaságról beszélünk.) És fontos társadalomelméleti és természettudományos összefüggések nem-ismerete még az ellenzéknek sem jogosítja fel arra, hogy alaptalanul vádaskodjon és ostobaságokat beszéljen. Az egyes népek, kultúrák jellegzetességei nem eleve elrendelt adottságok. Azok az illető népet ért események hatására, kulturális evolúció során alakulnak ki. Huntington jóslata szerint e kulturális-civilizációs jellegzetességek egyre nagyobb szerepet játszanak a jövő formálásában.

Bp, 2022. júl 25.

Kiss Károly közgazdász és társadalomkutató

³ Szintén nem publikus megjegyzés: nekem nincs miről lemondanom, nincs mit eladnom.